

Юрій ЗАЙЦЕВ

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
старший науковий співробітник відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1696-5849>
e-mail: yurzaytsev@gmail.com*

МИХАЙЛО СОРОКА – МОРАЛЬНИЙ СИМВОЛ БОРЦІВ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ 1940–1980-х РОКІВ

Констатовано, що дослідження історії українського національно-визвольного руху ХХ ст. передбачає з'ясування не лише глобальних процесів і знакових подій, а, що надзвичайно важливо, ролі конкретних його діячів у контексті політичних обставин реального часу й соціальних змін. Розглянуто достатньо широку джерельну базу, насамперед документи радянських спецслужб, більшість з яких досі не оприлюднені. На фоні складних життєвих перипетій показано духовну й ідейну цілісність характеру Михайла Сороки, його високу інтелігентність, ґрунтовну освіченість, європейськість мислення, лідерські якості, твердість у відстоюванні власних поглядів та ігнорування підступних кадебістських спокус, талант організатора, толерантність у товариських взаєминах, самопошвату величній перспективі створення самостійної демократичної Української держави.

Зазначено, що важливою складовою особистого життя М. Сороки було одруження з відомою членкинею Організації українських націоналістів (ОУН) та її крайового провуду Катериною Зарицькою. Представлено короткий виклад її унікального життєпису, який не в змозі означити всієї багатогранності й трагічності подвижницького чину цієї особи, але переконливо ілюструє антилюдянність більшовицько-комуністичного режиму.

Особливу увагу зосереджено на промові М. Сороки на судовому процесі 1953 р. у Сиктивкарі, який фактично був обвинувальним висновком радянському режиму. У ньому наголошено, що кожен народ має право на гідне життя з «повною свободою совісті, думки, слова та зібрань», а здобути його він зможе лише в самостійній державі. Зазначено, що інструментом досягнення цієї мети М. Сорока вважав передані предками непокірність і почуття справедливості, заявляючи, що «якщо на нас не будуть нападати – безперечно, нам не потрібно боронитись».

Ключові слова: Михайло Сорока, Катерина Зарицька, арешт, суд, ув'язнення, ОУН-Північ, повстання, самостійна Україна, реабілітація.

Національно-визвольний рух українського народу зродив і загартував когорту постатей загальнонаціонального масштабу – людей високоінтелектуальних, європейської культури та державницького мислення, духовно багатих і кришталево чесних, готових за волю вітчизни поступитися не лише добробутом та затишком, сімейним

щастям і материнськими сльозами, а й життям. З-поміж них одне з чільних місць по-сідає Михайло Сорока – самовідданий волонтер армії порятунку України від польської та більшовицької займанщини.

Основне джерело висвітлення зазначеної теми – документи архівів колишнього Комітету державної безпеки (КДБ), зокрема архів Управління Служби безпеки України у Львівській обл. Найґрунтовніша публікація про Михайла Сороку – однойменна книга Лесі Бондарук¹. Багатогранну розповідь про матір Катерину Зарицьку та розділ про батька Михайла опублікував у книзі спогадів їхній син – талановитий графік і не менш обдарований оповідач Богдан Сорока². Про діяльність М. Сороки в таборах Воркути та після звільнення, про судовий процес 1953 р. у Сиктивкарі розповів співв'язень Андрій Білінський³. Із глибокою повагою до М. Сороки писав про спільні концтабірні будні Михайло Осадчий⁴. Цю книгу 1993 р. перевидало у Львові видавництво «Каменярь». Аристократом духу назвав Богдан Горинь Михайла Сороку у книзі «Не тільки про себе»⁵. Із глибокою повагою схарактеризував концтабірну діяльність Михайла Сороки співв'язень Володимир Кук⁶. Долучився до наукового вшанування М. Сороки й автор цих рядків збірником документів «Обвинувачується Михайло Сорока»⁷. Мета статті – всупереч антиукраїнським силам і як взірець для наслідування нащадкам показати на прикладі М. Сороки високість духу, чистоту помислів, благородство й жертвну самопосягату націоналістів у боротьбі за державну незалежність та соборність України задля будівництва цивілізованого демократичного суспільства.

34 роки з 60 прожитих карався Михайло Сорока в польських та радянських в'язницях і концтаборах, сибірських засланнях. Лише чотири з половиною місяці прожив щасливим подружнім життям з улюбленою донькою львівського професора математики Мирона Зарицького Катериною, яка у вересні 1940 р. в успадкованій енкаведистами тюрмі «Бригідки» народила йому сина Богдана. Батько малюка в цей час перебував під слідством за підозрою в належності до ОУН. Уперше побачив сина за вісім літ. А з дружиною зустрівся лише 28 вересня 1991 р. у спільній могилі на Личаківському цвинтарі.

Із прощальних слів промовців, зокрема політв'язня, заступника голови Львівської обласної ради Івана Гея, зримо постає образ відданого сина України, несхитного борця за її державність і соборність, доброзичливої, завжди усміхненої людини. Мешканці с. Гнилиці Великі Збараського р-ну на Тернопіллі гордяться, що на їхній землі прийшов у світ 27 березня 1911 р. Михайло Сорока, ставши напівсиротою ще

¹ Бондарук Л. В. Михайло Сорока. Дрогобич: Відродження, 2001. 294 с.

² Сорока Б. Спогади. Львів: СПОЛОМ, 2014. 280 с.

³ Білінський А. В концтаборах СРСР. 1944–1955. Спогади і спостереження. Мюнхен; Чикаго: Вид-во «Орлик», 1961. 382 с.

⁴ Осадчий М. Більмо. Автобіографічний нарис. Париж; Балтимор: Українське видавництво «Смо-лоскип» ім. В. Симоненка, 1971. 207 с.

⁵ Горинь Б. М. Не тільки про себе: документальний роман-колаж: у 3-х кн. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, Кн. 2: 1965–1985. 2008. 648 с.

⁶ Кук В. Спомини про Михайла Сороку, Володимира Горбового, Григорія Пришляка та Святосла-ва Караванського. *Зона* (Київ). 2001. № 15. С. 127–134.

⁷ Обвинувачується Михайло Сорока. Слідчі справи 1940–1950-х років / упоряд. Ю. Зайцев. Київ: Смолоскип, 2014. 271 с.

за два місяці до народження. Після закінчення початкової школи, тобто від 1924 р., навчався у Тернопільській українській чоловічій гімназії. Захоплювався спортом. Став членом спортивно-патріотичних товариств «Хортиця», згодом – «Пласту». Деякий час математику гімназисту викладав проф. Мирон Зарицький. До цієї ж гімназії вільною слухачкою вступила його донька Катерина. Діти познайомилися і заприятимися⁸.

Від 1927 р. за сприяння свого стрийка, колишнього поручника Української Галицької армії (УГА) Івана Лисого, Михайло продовжив навчання в гімназії у м. Ржевниці поблизу Праги, вступив до товариства «Сокіл», захопився малюванням. У 1933–1936 рр. студіював архітектуру у Празькій політехніці. Познайомився з поетом Олександром Олесем, дружив із його сином Олегом Кандибою (Ольжичем). 1930 р. став членом ОУН. За дорученням організації їздить на Батьківщину, створює нові осередки. Влітку 1933 р. його заарештує польська поліція, на місяць ув'язнює за нелегальний перехід кордону з фіктивними документами, позбавляє польського громадянства і депортує до Праги. Згодом Михайло стає провідником крайової ексекютиви ОУН на західноукраїнських землях. 9 січня 1937 р. – поновний арешт при спробі перетину кордону, суд і чотирирічне ув'язнення за належність до ОУН. Покарання відбував у тюрмах Чорткова, Станіславова та Гродно, а також у концтаборі в Березі Картузькій. Власне у Станіславові в тюремній капличці випадково зустрів вже змужнілу Катерину Зарицьку. Вибухнуло велике кохання, якого не змогли вже здолати ні тюремні ґрати, ні відстані, ні час⁹.

Народилася Катерина в м. Коломиї 3 листопада 1914 р. Навчалася в Тернополі. 1926 р. із родиною переїздить до Львова, продовжує гімназійні студії, відтак вступає до «Пласту», а згодом і в «Юнацтво» ОУН. З 1932 р. вивчає геодезію в Політехніці. А 1934 р. змушена перервати навчання через арешт у справі замаху на міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького (Bronisława Pierackego) – Катерина допомогла виконавцеві атентату Григорію Мацейкові виїхати за кордон. Вирок суду на Варшавському процесі – 8 років в'язниці. Апеляційний суд у квітні 1936 р. скоротив реченець наполовину. Під час Львівського процесу над діячами ОУН (С. Бандерою, Р. Шухевичем, Я. Стецьком і двадцятьма іншими, зокрема й К. Зарицькою) у травні–червні 1936 р. Катерину засудили на п'ять років, із застосуванням амністії – на два з половиною роки, а сумарно за двома процесами – на шість. Звільнилася за амністією у травні 1939 р. Після розгрому Польщі німецькими та радянськими військами 5 листопада 1939 р. у соборі Святого Юра взяла шлюб із другом дитинства Михайлом Сорокою, недавнім політв'язнем Польської держави. Однак уже в березні 1940 р. обоє потрапляють до слідчих камер Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС). Через вагітність Катерину залишили у львівській в'язниці, а народженого 2 вересня 1940 р. сина дозволили передати їй батькам лише за вісім місяців. У червні 1941 р. вона дивом залишилася живою під час розстрілу політв'язнів львівських тюрем перед здачею Львова німцям: енкаведисти не встигли знищити всіх – пора було самим утікати¹⁰.

⁸ Бондарук Л. В. Михайло Сорока. С. 11–14.

⁹ Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – Архів УСБУ ЛО). Спр. П-7128. Т. 1. Арк. 7–8; Т. 2. Арк. 3.

¹⁰ Онишко Л. «Нам сонце всміхалось крізь ржаві ґрати...». Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2007. С. 19–21, 25, 32, 73, 75, 81–87, 90, 92–94.

Черговий окупант швидко показав своє справжнє обличчя, і Катерина перейшла в підпілля. Опікувалася жіночою організаційною мережею у крайовому проводі ОУН, виконувала доручення генерала Романа Шухевича, створила й очолила Український Червоний Хрест при УПА. Президія підпільного уряду – Української головної визвольної ради (УГВР) – 1945 р. нагородила її Срібним хрестом заслуги. 21 вересня 1947 р. у м. Ходорові при спробі затримання смертельно поранила працівника райвідділу Міністерства державної безпеки (МДБ). Її вдарили по голові прикладом і схопили. У райвідділі К. Зарицька розкусила ампулу з ціаністим калієм, непритомною її сфотографували, видаючи загиблою, щоб дізнатися з повідомлення ОУН послужний список. Насправді ж лікарі її врятували. Після багатомісячних нічних допитів і катувань 20 листопада 1948 р. Особлива нарада при МДБ СРСР засудила її на 25 років концтаборів, але в лютому 1952 р. вирок перекваліфікували на в'язничний. Покару відбувала у Владимирській тюрмі. Тільки 1969 р. клопотаннями світової громадськості вдалося змінити тюремний режим на суворий концтабірний. Поряд, у сусідньому мордовському таборі, у червні 1971 р. помер її чоловік Михайло Сорока, але попроситися з ним не дозволили¹¹.

21 вересня 1972 р. скінчився її чвертьстолітній реченець, однак повернутися додому заборонили. Замешкала з концтабірною подругою Одаркою Гусяк у Волочиську на Хмельниччині – найближче до табуйованої для поселення політв'язнів Західної України. У придбаній Катрусєю хатинці побувало чимало гостей, зокрема найрідніші – син Богдан із дружиною Любою та онуками Соломією й Устею, а також Іван Світличний, подруга повстанських років, співв'язень Галина Дидик, адвокат зі Смоленська, свідок розстрілів енкаведистами полонених польських офіцерів у 1940 р. Борис Меншагін, який через це відбув 25 років ув'язнення у Владимирській тюрмі й там розповів про цей злочин Святославу Караванському. Водночас К. Зарицька надсилала політв'язням до тюрем і концтаборів ліки, харчові пакунки, вітальні листівки, різну літературу. Згодом важко хворіла, однак КДБ не позбавляв її своєї «уваги». Померти дозволили у Львові під час горбачовської демократизації 29 серпня 1986 р.¹²

З початком Другої світової війни й поразкою Польщі М. Сорока звільнився з Гродненської в'язниці та повернувся до Львова. У грудні 1939 р. увійшов до спортивного товариства «Спартак». За допомогою проф. Мирона Зарицького влаштувався на працю помічником бібліотекаря в університеті і водночас готувався до здобуття вищої освіти. У січні 1940 р. став студентом фізико-математичного факультету Львівського університету, а в березні розпочав навчання також на гімнастичних курсах. Водночас був поіменований членом крайового проводу ОУН¹³. Однак 22 березня 1940 р. його заарештували працівники держбезпеки обласного Управління НКВС. В обґрунтуванні постанови про арешт сержант Єлізаров (ім'я не встановлено) без допиту і слідства зазначив (цитую мовою оригіналу), «что СОРОКА является активным участником к/р [контрреволюционной] фашистской организации украинских националистов. Проводит а/с [антисоветскую] агитацию против Сов. власти, заявляя, что коммунизм,

¹¹ Архів УСБУ ЛО. Спр. П-19483. Т. 4. Арк. 90–93.

¹² Онишко Л. «Нам сонце всміхалось крізь ржаві ґрати...»... С. 211–214; Бондарук Л. В. Михайло Сорока. С. 22.

¹³ Архів УСБУ ЛО. Спр. П-7128. Т. 1. Арк. 19–20; Т. 2. Арк. 19; Бондарук Л. В. Михайло Сорока. С. 20.

это самый, что есть больше – враг украинского народа, а поэтому необходимо вести против него самую ожесточенную борьбу»¹⁴.

Під час слідства в 1949 р. на допиті 9 липня М. Сорока розповів, що зазначеного дня енкаведисти прийшли арештовувати його дружину Катерину Зарицьку, але обшуком виявили довідку про його звільнення з Гродненської в'язниці в 1939 р. На питання щодо причин ув'язнення він відповів, що був заарештований за підозрою в належності до ОУН. Після цього його затримали разом із дружиною¹⁵.

Від настирливих пропозицій щодо співпраці з органами в обмін на забезпечене життя категорично відмовився. Про наполегливість «вербувальників» свідчить таке. Заповнення анкети заарештованого, висунення обвинувачення й перший офіційний допит відбулися аж 31 травня 1940 р.¹⁶ На допитах Михайло тримається мужньо, заперечує свою причетність до ОУН, намагається вигородити дружину. Не маючи доказів його підпільної, а тим паче керівної діяльності (наступний допит відбувся 16 вересня 1940 р.), М. Сороку засуджують рішенням Особливої наради (ОСО) при Наркоматі внутрішніх справ СРСР від 7 травня 1941 р. «лише» до 8 років позбавлення волі й відправляють освоювати Воркутинський вугільний басейн, уже тоді густо замережаний концтаборами¹⁷.

Михайло створює там підпільну організацію ОУН-Північ, орієнтовану на згуртування і збереження кадрів підпілля, опір сваволі адміністрації та приборкання всевладдя кримінальників. Спеціальність стає у нагоді і його призначають топографом із правом вільного пересування в радіусі 40 км довкруг Воркути та відвідування табірних пунктів. У 1947 р. налагоджує зв'язок між таборами¹⁸.

Після закінчення невільницького речення М. Сорока одержав двомісячну відпустку і в травні 1948 р. відвідав Львів. Він встановлює контакти з підпіллям ОУН, зокрема зі зв'язковою головнокомандувача УПА Романа Шухевича Галиною Дидик. Повернувшись до Воркути, ознайомив однодумців зі ситуацією в Україні, підпільною літературою, ухвалами Великих зборів та конференцій ОУН і розпочав створення таємної організації, названої у січні 1949 р. Українською визвольною організацією (УВО). М. Сорока спромігся дістати секретні відомості про чисельність ув'язнених, вільнонайманих, охорони й адміністрації таборів і передати їх підпіллю. 17 квітня 1949 р. він прибув до Львова, щоб під час відпустки продовжити співпрацю з місцевим підпіллям, побути зі сином. Замешкав, як і минулоріч, у батьків дружини на вул. Куліша (тепер – Зарицьких), 27. За посередництва зв'язкової Романа Шухевича Дарії Гусяк він зустрівся у лисичанському лісі під Львовом із головою штабу УПА Олексом Гасиним і крайовим провідником ОУН Осипом Дяківим («Горновим»). Але повністю утаємничити ці контакти не вдалося. Незадовго перед поверненням до Воркути, 3 червня, М. Сороку затримали, а 29 офіційно заарештували¹⁹.

¹⁴ Архів УСБУ ЛО. Спр. П-7128. Т. 1. Арк. 2.

¹⁵ Там само. Т. 2. Арк. 56.

¹⁶ Там само. Т. 1. Арк. 5–6, 7–10, 11.

¹⁷ Там само. Арк. 15–17, 30.

¹⁸ Сорока М. Силуети непокірних. *Визвольний шлях*. Лондон, 1973. Кн. 4–5(301–302). С. 385; Білинський А. В концтаборах СРСР. 1944–1955. С. 69–70.

¹⁹ Архів УСБУ ЛО. Спр. П-19917. Т. 4. Арк. 59–61; Спр. П-7128. Т. 2. Арк. 8, 17.

На слідстві він вкотре відкинув усі звинувачення у належності до ОУН, але на підставі доданих до кримінальної справи оперативних документів його звинуватили у «причетності до повстанської організації українських націоналістів, яка готує збройне повстання проти радянської влади»²⁰. Проте доказів цієї діяльності слідству зібрати не вдалося. Тому Особлива нарада при міністрі держбезпеки СРСР 26 жовтня 1949 р. «за злочинний зв'язок з націоналістами» заслала його на поселення в с. Долгий Мост Красноярського краю²¹.

13 грудня 1952 р. М. Сороку знову заарештували і звинуватили у створенні у Воркуті підпільної УВО. Слідство щодо 18 залучених до справи осіб провадилося особливо жорстоко. Один з обвинувачених помер, інший (М. Свенціцький) став інвалідом, третій (Я. Семчишин) збожеволів, ще двоє (Лях (ім'я не встановлено) та В. Терех) намагалися покінчити життя самогубством. На процесі в Сиктивкарі, який відбувався 7–16 вересня 1953 р., М. Сорока виголосив промову з визнанням належності до ОУН та свого права, як і всього українського народу, боротися за самостійну державу. З-поміж іншого, він зазначив: «На суді я вважав відповідним заявити про своє відношення до ОУН. Уважаю, що кожний нарід має право розпоряджатись своєю працею і добрами, які сам створює. Кожний нарід має право на таке влаштування життя, яке йому до вподоби. Кожний нарід може лише тоді духовно і фізично розвиватись і рости, якщо його громадяни (члени) користуються повною свободою совісті, думки, слова та зібрань. ... Значить, якщо український народ зможе здобути свої права лиш в самостійній і ні від кого не залежній державі, то я за самостійну державу. Тому, що ОУН є одинока реальна сила, що стремиться до здійснення ідей самостійності українського народу, моє відношення до ОУН є позитивне. ... Наша “провина” заключається лише в тому, що ми вирішили вмерти стоячи, а не лежачи, бо вважаємо негідним віддати своє життя насильникам без протесту. Мимо того, що в нас забрали волю, але гідність ми зберегли і якщо на нас не будуть нападати – безперечно, нам не потрібно боронитись. ... Чи не стидно вам, що забиті тюрми, лягри найздоровішим елементом і армія молодих хлопців сторожить їх, замість, щоб усі вони разом творили цінності, працювали для щастя народу. ... Ми твердимо, що селяни погано живуть, що робітники краще можуть жити, що в державі лише мріють про волю. Переконайте нас, що ми помиляємось, і ми станемо визнавцями сов. устрою. Ми не є суспільними злочинцями, ми не є злодіями, бандитами, нещастям нашим є лиш то, що нас навчили говорити на біле – біле, на чорне – чорне.

Може і горе наше в тому, що наші предки передали нам в крові непокірність і почуття справедливості. Але не було б того, напевно не існувало б сьогодні УРСР, бо ще так недавно твердили, що “Украины не было, нет і не будет!”, а тепер ви самі є свідками того, що Україна є, та ще й не одна, а дві: офіційна і та, що бореться за свої законні права. ... Кривди – свідомо – я нікому ніколи не вдяв. Якщо й прийшлося кому пережити із-за мене, то всупереч моїм бажанням, стремлінням і вчинкам. Чуюся спокійним, бо моя совість чиста, бо те, за що вже прийшлося багато страждати особисто – називається правдою.

²⁰ Архів УСБУ ЛО. Спр. П-7128. Т. 2. Арк. 68–69.

²¹ Там само. Арк. 72.

Почуття справедливості у власних вчинках завжди буде джерелом рівноваги та спокою душі. ... Доки буде панувати несправедливість, брехня, кривда, утиск – доти мені буде погано жити, бо я буду з тим боротись»²².

Військовий трибунал Біломорського військового округу 15 вересня 1953 р. за-судив трьох учасників процесу, серед них і М. Сороку, до розстрілу з конфіскацією всього майна. Проте військова колегія Верховного суду СРСР 14 листопада 1953 р. замінила страту на 25 років ув'язнення²³.

Потяглися довгі роки тюремно-табірного речення в Магадані, Тайшеті, Караганді, Кенгірі. До речі, у Кенгірі М. Сорока став одним з організаторів відомого повстання 16 травня 1954 р., яке придушили проти ночі 26 червня введенням у табірну зону 1 600 військовиків, 98 собак зі собаководами, 3 пожежних машин та 5 танків Т-34, що призвело до численних жертв²⁴.

1961 р. М. Сороку перевели до політичного концтабору в Мордовію, де він провів останні 10 років життя. Цей період відзначається особливо плідною його діяльністю з перетворення засуджених дисидентів-культурників у справжніх націоналістів. Усі вони вважали його своїм учителем, цінували батьківське ставлення до молоді²⁵.

Співв'язень Володимир Кук характеризував концтабірну діяльність Михайла Сороки так: «Він виділювався серед усіх передусім своєю особистістю. Це була людина великого розуму, широких і глибоких знань, з багатим життєвим досвідом, мав багаторічну практику підпільної роботи і боротьби. Він, бачачи, що тягар визвольного руху перемістився на село, і тюрми здебільшого стали поповнюватись сільською молоддю, яка була з початковою і, дуже рідко, середньою освітою, а в тій скрутній ситуації вона прагнула знань, і людей з вищою освітою, які могли б її готувати до подальшої боротьби і повної незалежності Української держави, були одиниці. Тож Михайло і виявився тією самою людиною, що їм була потрібна. Він завжди любив спілкуватися з молодими, намагався передати їм свій досвід, знання все те, що було надбане ним протягом всього життя. І головне – твердо йти шляхом, який вони обрали – шляхом українських націоналістів.

Так у тій тісній, вологій і напівтемній камері, що була схожа на кам'яний мішок, він день у день, після сніданку, оголошував тему своєї бесіди, яку мав з нами про-вести. А для нього, здавалось, не було такого, чого б він не знав. Це: історія, культура, архітектура, мистецтво, географія, військова справа, спорт тощо. У його розповідях, про що б у них не йшлося, відчувалась велика любов до свого народу, до України»²⁶.

1964 р. кадебісти вкотре спробували зломити Михайла солодким повітрям волі. Його в'язничний одяг замінили вишуканим вбранням, возили Україною, водили вулицями Києва, Львова, Тернополя, попід рідну оселю, до театру, архітектурно-будівельного інституту.

²² Білинський А. В концтаборах СРСР. С. 304–308; Архів УСБУ ЛО. Спр. П-7128. Т. 1. Арк. 32; Сорока М. Силоети непокірних. С. 387–390..

²³ Архів УСБУ ЛО. Спр. П-19917. Т. 4. Арк. 61.

²⁴ Сорока М. Силоети непокірних. С. 388–390; Бондарук Л. Михайло Сорока. С. 40.

²⁵ Горинь Б. Аристократ духу. *Горинь Б. М. Не тільки про себе*: докум. роман-колаж: у 3-х кн. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. Кн. 2: 1965–1985. С. 208.

²⁶ Кук В. Спомини про Михайла Сороку, Володимира Горбового, Григорія Пришляка та Святослава Караванського. *Зона*. 2001. № 15. С. 131.

Про цю спецоперацію КДБ розповів співв'язень Михайло Осадчий: «Тепер подеколи Сороку викликають до Києва чи Львова. Вони натягають на нього “чорний смокінг” і ведуть в театр. Він дивиться Корнійчукові “Сторінки щоденника”. Його ведуть в інститут кібернетики, де сивоволосі професори тиснуть йому руку і знайомлять з наукою. Тоді Михайло Михайлович сміється.

Вони тиснуть руку, – каже він, – і не знають, що це рука зека. Вони забули б про свої науки, якби дізналися, що то за “канадець”!

Його ввели по Львову – елегантно одягнені чоловіки. Він все пригадував і йому було боляче. Це було не ознайомлення з прекрасним життям, а знущання: йому кидали у вічі, що він може більше не побачити усього цього, а може й... Його вибір. Це страшно – двадцять років не йти пішоходом і не дихати людськими парфумами. Він зістарівся, одвиг і все це його зараз стомлює». Але він не зламався, не покався, не відрікся. Повернули до малої зони. У січні 1967 р. стався інфаркт і М. Сорока одержав другу групу інвалідності. Витримати практично позитивний невідлужний реченець було несила. Після другого інфаркту в концтаборі № 17 у с. Озерному 16 червня 1971 р. під час вечірньої прогулянки перед заходом сонця він помер на руках побратима і тезки Михайла Гориня. На місці, де це сталося, політв'язні посадили кущ троянди, який згодом дуже розрісся. Вони ним дуже дорожили, любили біля нього відпочивати, згадуючи побратима²⁷. Поховали його на концтабірному цвинтарі в с. Барашево під табличкою з номером К-8. Лише за 20 років М. Сорока в домовині повернувся на рідну землю²⁸.

1971 р. незадовго перед смертю М. Сорока в названій уже листовній розповіді «Силуети непокірних» пророко зауважив: «По заходах, які ми спостерігали в лягах, догадувались – суперечності між заходом і сходом можуть вилитися в конфлікт...

Ситуація, в якій могла опинитися Україна, виглядала нам незavidною. Найбільшим нещастям для України ми (ті, що сиділи) вважали те, що вона була обезкровленою. Значить, ми вважали, що занадто великий процент українського населення знаходиться поза межами України, щоб можна легковажити, щоб могла Україна без нього обійтися. З другої сторони, знаючи із досвіду минулого, ми були переконані, що ніхто не йшов і не прийде на наші землі, щоб дарувати волю і щастя народові. Усі переслідували свої інтереси. Це ж саме може статись і в майбутньому, де інтереси завойовників можуть зовсім розходитись з інтересами законних господарів української землі – українців»²⁹. У цих словах відображена ситуація, у якій опинилася Україна в 2014–2019 рр.

У некролозі Проводу ОУН від 28 вересня 1991 р. зазначено: «Понад половину свого шістдесятилітнього життя Покійний Михайло провів у польських і московських тюрмах і концтаборах, але і в цих тяжких невідлужних обставинах Він з незламною вірою в остаточну перемогу української Правди продовжував боротьбу проти сил зла, будучи при цьому світлим прикладом для тисячі українських політв'язнів і в'язнів

²⁷ Кандиба І. Хвала незламним борцям бандерівського духу за волю України. *Нескорена нація* (Львів). 1996. Серпень. Чис. 8.

²⁸ Горинь М. Михайло Сорока. *Горинь М. М. Запалити свічу* / Харківська правозахисна група; упоряд. В. В. Овсієнко. Харків: Права людини, 2009. С. 68–69; Сорока Б. Перепоховання тата. *Сорока Б. Спогади*. Львів: СПОЛОМ, 2014. С. 151–154.

²⁹ Сорока М. Силуети непокірних. С. 384–385.

інших поневолених народів, які спільними силами зорганізували в 1950-их роках могутні страйки на великих просторах комуно-російської імперії, що започаткувало її неминучий розпад»³⁰.

Підсумком викладеного можуть слугувати слова колишнього співв'язня Михайла Сороки Анатолія Радигіна: «Він міг би прикрасити будь-яку державу і заснувати будь-яку державність. Я вірю, що настануть часи, коли при його імені будуть вставати з місць і стояти мовчки й урочисто, як встають американці при імені Вашингтона, мадяри при імені Кошута, євреї при імені Герцля»³¹. То ж вшануймо Михайла Сороку мовчки й урочисто як символ нескореності нації у борні за свободу і державність.

REFERENCES

1. Bilynskyi, A. (1961). *V kontstaborakh SRSR. 1944–1955. Spohady i sposterezhennia*. Munich; Chicago: Vyd-vo «Orlyk» [in Ukrainian].
2. Bondaruk, L. V. (2001). *Mykhailo Soroka*. Drohobych: Vidrozhennia [in Ukrainian].
3. Horyn, B. (2008). Arystokrat dukhu. In B. Horyn, *Ne tilky pro sebe: dokum. roman-kolazh: u 3-kh kn* (Vol. 2, p. 208). Kyiv: Univ. vyd-vo PULSARY [in Ukrainian].
4. Horyn, B. (2008). *Ne tilky pro sebe: dokum. roman-kolazh: u 3-kh kn* (Vol. 2). Kyiv: Univ. vyd-vo PULSARY [in Ukrainian].
5. Horyn, M. (2009). Mykhailo Soroka. In M. Horyn, *Zapalyty svichu/Kharkivska pravozakhysna hrupa* (pp. 68–69). Kharkiv: Prava liudyny [in Ukrainian].
6. Kandyba, I. (1996, Serpen). Khvala nezlamnym bortsiam banderivskoho dukhu za voliu Ukrainy. *Neskorena natsiia (Lviv)*, 8 [in Ukrainian].
7. Kuk, V. (2001). Spomyny pro Mykhaila Soroku, Volodymyra Horbovoho, Hryhoriia Pryshliaka ta Sviatoslava Karavanskoho. *Zona (Kyiv)*, 15, 127–134 [in Ukrainian].
8. Onyshko, L. (2007). «*Nam sontse vsmikhalos kriz rzhavii hraty...*». *Kateryna Zarytska v ukrainskomu natsionalno-vyzvolnomu rusi*. Toronto; Lviv: Litopys UPA [in Ukrainian].
9. Osadchyi, M. (1971). *Bilmo. Avtobiohrafichnyi narys*. Paris; Baltimore: Ukrainske vydavnytstvo «Smoloskyp» im. V. Symonenka [in Ukrainian].
10. Radyhin, A. (1974). *Zhyttia v mordovskyykh kontstaborakh zblyzka*. Munich [in Ukrainian].
11. Soroka, B. (2014). Perepokhovannia tata. In B. Soroka, *Spohady* (pp. 151–154). Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].
12. Soroka, B. (2014). *Spohady*. Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].
13. Soroka, M. (1973). Syliuety nepokirnykh. *Vyzvolnyi shliakh*, 4–5(301–302), 385 [in Ukrainian].
14. V pokloni velykomu synovi Ukrainy sl. p. Mykhailovi Sorotsi. (1991). *Vyzvolnyi shliakh*, 12, 1465–1466 [in Ukrainian].
15. Zaitsev, Yu. (Comp.). (2014). *Obvyuvachuietsia Mykhailo Soroka. Slidchi spravy 1940–1950-kh rokiv*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].

³⁰ В поклони великому синові України сл. п. Михайлові Сороці. *Визвольний шлях*. 1991. Кн. 12. С. 1465–1466.

³¹ Радигін А. Життя в мордовських концтаборах зблизька. Мюнхен, 1974. С. 21.

Yurii ZAYTSEV

Doctor of Philosophy,

Senior Researcher at the Department of Modern History

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1696-5849>

e-mail: yurzaytsev@gmail.com

MYKHAILO SOROKA IS A MORAL SYMBOL OF FIGHTERS FOR FREEDOM OF UKRAINE 1940–1980S

A study of the history of the Ukrainian national liberation movement of the 20th century involves explaining not only global processes and milestones, but, crucially, the role of specific figures in this movement in the context of real-time political circumstances and social changes. The proposed article is based on a sufficiently wide source base, first of all, on documents of the Soviet special services, mostly unpublished. The author considers his task to show the spiritual and ideological integrity of the character of Mykhailo Soroka, his high intelligence, thorough education, European thinking, his leadership qualities, firmness in defending his views and ignoring the insidious KGB temptations, a talent of the organizer, tolerance in comradely relations, self-initiation to the majestic prospect of creating an independent democratic Ukrainian state.

An important component of M. Soroka's personal life was his marriage to a well-known member and regional leader of OUN Kateryna Zarytska. A brief account of her unique biography fails to outline the multifaceted nature and tragedy of this person's selfless. However, it clearly illustrates the anti-humanity of the Bilshovyk-communist regime.

M. Soroka's speech at the trial of 1953 in Syktyvkar deserves special attention. It was an indictment of the Soviet regime. He stressed that every nation has the right to a dignified life with "full freedom of conscience, thought, speech and assembly." Moreover, he can get it only in an independent state. Soroka considered the ancestry of disobedience and a sense of justice as an instrument of achieving this aim. He stated that "if we are not attacked, we certainly do not need to defend ourselves."

Keywords: Soroka, Zarytska, arrest, court, detention, OUN-North, uprising, independent Ukraine, rehabilitation.